

ЛЮБОВ БИЧКОВА
(Полтава)

ДЕФІНІЦІЇ ФЕНОМЕНА КОЛОРИСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Обґрунтовано теоретичні основи виділення колористичної культури як об'єкта наукового дослідження. Проаналізовано роль колористичної культури у процесі соціалізації особистості.

Ключові слова: студент, освіта, колористична культура, кольорознавчі знання та вміння.

Виконання освітою однієї з основоположних функцій – функції соціалізації особистості – пов'язується, перш за все, з різноплановим включенням людини в культурне середовище. Тому серед ознак модернізаційних змін у новітній українській освіті є підвищення значення культурологічного компоненту її змісту. Суто прагматично-фахова підготовка майбутнього педагога нині вже не задовольняє професійних вимог. Педагог потребує різностороннього культурного розвитку та розширення меж обізнаності в галузі культури.

Мета нашої статті полягає в обґрунтуванні колористичної культури як об'єкта наукового дослідження та визначенні ролі колористичної культури у процесі соціалізації особистості.

Відомо, що в минулому столітті обов'язковим компонентом мистецької освіти майбутніх учителів стали кольорознавчі знання та вміння їх застосовувати у навчанні дітей. Проте переважно вони базувалися на вузькому обсязі основних кольорознавчих понять і не включали культурологічних аспектів. У останній третині минулого століття в нашій країні інформацію з колористичної культури стало можливим отримувати з підручників для архітекторів та дизайнерів (А. Єфімов, Л. Миронова). Проте особливо розширився її обсяг у „післяперебудовний” період із навалом іноземної прекрасно надрукованої продукції, у якій серед різнобарвного розмаїття з дизайнерськими рекламно-розважальними вигадками „для домогосподарок” досить складно виділити краплини науково коректної інформації (Л. Айсмен, М. Купер, А. Метью). Разом із тим, ця продукція вмiло популяризує колористичну освіту серед широкого населення і створює на неї попит, який освіта не може проігнорувати. Інтернет-ресурси також відіграють у цьому велику роль, надаючи доступ до зарубіжної наукової літератури з колористичної культури. Стало можливим придбати необхідні наукові видання шляхом інтернет-замовлення (серед найбільш ґрунтовних – John Gage. *Kulturgeschichte der Farbe: von der Antik bis zur Gegerwart*).

Важливою вітчизняною інформаційною віхою в галузі колористичної культури стало видання в 1996 р. мистецтвознавчої книги В. Овсійчука „Українське малярство Х-ХVIII століть. Проблеми кольору”. Поява останнім

часом після значної перерви низки вітчизняних підручників із кольорознавства (Т. Печенюк, С. Прищенко) свідчить про актуалізацію уваги до колористичної освіти фахівців мистецького профілю. Характерною ознакою цих підручників стало те, що включення питань символіки і семантики кольору, специфіки його використання в різних культурах уже стало обов'язковим. Виникла низка ґрунтовних публікацій із психології та психосемантики, які теж уключають аспекти колористичної культури (П. Яньшин, Б. Базима).

Великий масив накопичених знань із колористичної культури, рівень її культурологічного осмислення та наявність факту інтеграції з освітою створюють потребу в розгляді її як феномена загальної культури людства. На нашу думку, теоретичного обґрунтування виділенню колористичної культури як феноменологічного компонента загальної культури людства надають, перш за все, базові положення синергетики – теорії виникнення нових якостей складних систем. Ця теорія завдяки розробці в ній ідеї самоорганізації відкритих систем дозволяє обґрунтувати правомірність постановки питання про існування феномена колористичної культури як такого. Так, згідно з інтерпретацією одного з її основоположників Г. Хакена, унаслідок постійно діючого процесу обміну інформацією між компонентами складних систем або між ними та іншими системами чи середовищем ці системи набувають здатності спонтанної самоорганізації без будь-якого зовнішнього впливу, що визначає множинність шляхів розвитку цих систем [7].

Використання теоретичних положень синергетики до аналізу певних явищ можливе за умови, якщо ці явища будуть характеризуватись як складні, відкриті і нелінійні системи. У такий спосіб, довівши, що феномен культури має ці характеристики, отримуємо гіпотетичні підтвердження можливості самоорганізації такої її форми, як колористична культура.

Складність системної побудови культури підтверджується безпосереднім життєвим досвідом, широтою і різноманітністю досвіду емпіричного і теоретичного освоєння соціоприродних комплексів, визнанням культурологами процесуального характеру культури і взаємодії її різноманітних елементів, широким діапазоном визначень поняття культури тощо.

Свідчення відкритості системи культури добре репрезентовано в еволюціоністських, функціоналістських, структуралістських концепціях культури, що акцентують увагу на взаємообміні між складовими системи, простежуючи динаміку внутрішніх змін культурних форм у часі і просторі або розглядаючи їх як жорстко детерміновані потребами, зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Деякі культурологи вводять до переліку зовнішніх чинників такі, що знаходяться поза культурою. Так, Д. Фейблман відносить до позакультурних чинників випадковість та надкультурну цінність. На його думку, незалежно від наявності закономірності випадковість визначає, який саме закон буде діяти, або яка сукупність випадкових винятків позначиться на його реалізації. Частина чинників становлять надкультурну цінність, оскільки не залежать від типу культури (етичні, естетичні). Тому наявність різноманітних позакультурних чинників самоорганізації є доказом відкритості культури [6].

Важливим чинником ініціації процесу самоорганізації культури І. Пригожин уважав також творчу діяльність людини, оскільки в будь-який момент завдяки каталізуючій дії відносин між членами суспільства виникають

збурення, які можуть подавлятися або підсилюватися суспільством, визначаючи подальший шлях розвитку самого суспільства (появу революцій, нових наукових напрямів, художніх тенденцій). Результатом цього є нелінійність соціальної системи і можливість її опису нелінійними рівняннями, які характеризуються тим, що мають більше, ніж один тип рішень. Тому в будь-який момент можуть виникнути нові типи рішення і відбутися принципова зміна просторово-часової організації цієї системи [3, с. 36; 4, с. 50].

Як бачимо, сучасна культурологія надає достатню методологічну базу для обґрунтування можливості існування колористичної культури як феноменального явища і як об'єкта наукового дослідження.

Методичною основою для виділення колористичної культури як культурного феномена, що може стати об'єктом дослідження, є таке твердження А. Лосева: „Існувати у думці – означає бути відмінним від усього іншого”. Воно розвивається в іншому теоретичному положенні, що „визначення кожного предмета думки можливе лише тоді, коли він чітко відмежований від усього іншого” [2, с. 801]. Запропонована цим ученим „найелементарніша” діалектична схема відмежування включає такі етапи: буття (ствердження) – установлення факту існування предмета; інобуття (заперечення) – установлення факту існування предметів, від яких цей предмет чітко відрізняється; обмежене буття (заперечення заперечення) – установлення межі між буттям та інобуттям. Ця логічна схема може бути доповнена додатковими етапами виділення. Вона створена для визначення сутності числа, тому є абстрактною і потенційно справедливою для різних феноменів, у тому числі – культурних.

Подібно до цього Р. Карнейро, обґрунтовуючи виділення культурного процесу як компонента культури, чітко визначає логіку цього виділення у формі переліку запитань: „Що таке культурний процес? Чим він відрізняється від історичного процесу? Чи існують закони культурного процесу?” [1, с. 421]. З огляду на цей перелік, послідовність обґрунтування виділення схожа на запропоновану А. Лосевим: перше – характеристика об'єкта розгляду і позначення його власною назвою (буття); потім – відмежування від інших області явищ, що підпадають під характеристику об'єкта розгляду (інобуття); далі – визначення загального в поведінці елементів даного об'єкта (обмежене буття). При цьому використовуються такі методи: на першому етапі – опис, систематизація, класифікація, структуризація; на другому – порівняльний аналіз якостей, аспектів розгляду і методів фіксації індивідуально-специфічних рис феномена; на третьому – апробація різноманітних концептуальних підходів та теоретичних моделей його поведінки.

Перший, емпіричний етап – надзвичайно важливий. На цьому етапі збирається емпіричний матеріал про досліджуваний феномен і виявляються його основоположні характеристики, формується понятійний апарат для його опису.

У праці „Формальний аналіз визначень поняття „культура” А. Кафання акцентує увагу на до-дифініційному періоді цього етапу, тобто, періоді підготовки до використання наукової термінології. У цей період виділення певного феномена відбувається інтуїтивно, на основі емпіричних знань про об'єкт формується досить розгалужена система понять із не завжди узгодженими назвами, утвореними для розв'язання прикладних дослідницьких

завдань. Автор підкреслює, що до-дифініційне знання (знання, описане нестандартними назвами), будучи адекватним для опису, не може забезпечити вимоги наукового пояснення і передбачення. Тому наступний період – конкретизація понятійного апарату і визначення термінів.

Оскільки наукові гіпотези повинні бути несуперечливими і підлягати верифікації, то і терміни мають бути сформульовані з дотриманням вимог теорії визначень, які А. Кафанья представляє у вигляді чотирьох „критеріїв визначень”: визначення повинне встановлювати значення слова, яке визначається; слово, яке визначає, має бути менш двозначним, невизначеним, незрозумілим і більш відомим, ніж те, що визначається; заміна при необхідності слова, яке визначає, і того, яке визначається, повинна бути сумісна із звичайним слововживанням і підвищувати строгість та ефективність використання слів; слово, яке визначає, повинне мати якості, доступні для дослідного сприйняття [1, с. 92].

Важливість другого етапу підтверджується і у праці Л. Уайта „Поняття культури”, де так пояснюється необхідність введення нового терміну: „Ці предмети і явища утворюють певний клас феноменів, що існують у реальному світі. А оскільки єдиного позначення у них немає, ми насмілилися дати їм назву... цьому важливому класу феноменів необхідна назва, адже його треба виділити з інших класів” [1, с. 23]. У цьому висловлюванні теж закладені рекомендації щодо виділення об'єкта: необхідно спочатку впевнитися в тому, що в реальності існує певний клас феноменів, потім присвоїти йому назву для виділення із масиву інших феноменів. Саме так чинить Л. Уайт, виділяючи нову науку про культуру, названу ним культурологією.

Б. Малиновський у праці „Функціональний аналіз” акцентує увагу на етапі виявлення спорідненого у групі явищ: „...я виявив зачатки функціонального аналізу в уже існуючих доктринах, методах і інтересах та охрестив їх словом „функціоналізм” [1, с. 681]. У цьому випадку маємо приклад тенденційного відбору фактів на користь підтвердження певної гіпотези. Це означає, що виявлення споріднених рис залежить від інтуїтивно або шляхом логічних міркувань винайденної конструкції, яка прислужується орієнтиром у оцінці культурних явищ щодо наявності в них певних якостей. Очевидно, саме назва повинна відображати критерій такої оцінки.

Наведені та інші культурологічні приклади виділення культурного феномена цілком вписуються в розглянуту раніше „основну діалектичну триаду” А. Лосева – схему визначення сутності предмета. Як бачимо, для виділення колористичної культури як феноменального компонента загальної культури людства і об'єкта наукового дослідження необхідно: спочатку оцінити її за критерієм буття – продемонструвати наявність окремих носіїв або масиву явищ культури, що мають певні характерні ознаки, і дати їм назву; потім установити відповідність критерію інобуття – виявити відмінність цих носіїв або масиву явищ культури від інших; далі підтвердити відповідність критерію обмеженого буття – установити наявність межі між виділеними носіями (або масивом явищ культури) і іншими явищами дійсності через виявлення спільних рис поведінки виділених явищ (тобто, через виявлення закономірностей).

Виділення масиву явищ колористичної культури, з однієї сторони, не викликає великої складності, оскільки має абсолютно визначений критерій

відбору: сюди належать тільки ті культурні явища, що стосуються кольору. Оскільки сприйняття світу в кольорі – природна здатність людини, то віднесення певних феноменів до обсягу колористичної культури безпосередньо залежить від того, яке значення вкладається власне в поняття культури. Разом із тим, неможливо ігнорувати той факт, що колір можна розглядати як у зв'язку з динамікою соціальних процесів (актуалізація певних кольорних характеристик у різних соціальних умовах), так і в якості матеріального (поліхромія середовища життєдіяльності) і духовного надбання суспільства (кольорна семантика і символіка, ідеали і уподобання, традиції і новації). Він може виступати в ролі смислоутворювального елемента людської діяльності (кольорна гармонізація якостей навколишнього середовища з особистісними якостями людини) та слугувати показником рівня розвитку творчих сил і здібностей людини (колористична творчість, художня індустрія, науки про колір) тощо. До того ж, розвиток загальної культури людства безкінечно розкриває все нові і нові грані її реалізації в кольорі.

Як було сказано вище, підтвердження правомірності виділення колористичної культури як феноменального явища загальної культури людства вимагає встановлення межі між виділеним масивом явищ цієї культури та іншими явищами дійсності через виявлення спільних рис поведінки виділених явищ, тобто, через виявлення закономірностей. Необхідно довести, що повноцінність колористичної культури як феноменального явища проявляється в наявності загальних, часткових і специфічних закономірностей її розвитку та в повноті виконуваних нею функцій. Якщо відповідно до синергетичних ідей розглядати зв'язок як динамічний дво- або багатосторонній, а не жорстко детермінований, то сам факт наявності певного зв'язку між явищами культури вже може інтерпретуватись як закономірність. Адже умовою дії цього зв'язку є його існування у структурі системи, яка не може бути такою без зв'язків між компонентами. На досить абстрактному рівні характер цього зв'язку не має принципового значення.

Таке трактування дозволяє вважати однією з загальних закономірностей наявність досить складної системно-структурної побудови колористичної культури як компонента загальної культури людства. Це відображається не лише в різноманітності форм презентації, але й у можливості досліджувати її на різних рівнях (мікрорівні, мезорівні, макрорівні), у різних аспектах (технологічний, соціальний, ідеологічний) і у різних площинах (просторовій, часовій, функціональній). Кожен із цих рівнів, аспектів, площин розкриває дію часткових і специфічних закономірностей.

Зокрема, на мікрорівні розглядається колір як елементарна частина культури, інтегрована у різноманітні прояви цієї культури. Це рівень абстракції, синтезу, адже він презентує спільне базове підґрунтя для всіх явищ колористичної культури – колір як провідник символічних значень. Розгляд колористичної культури на цьому рівні розкриває її суттєву рису, що ідеальний зміст носіїв цієї культури абсолютно і однозначно переважає над їх матеріальним змістом, адже просто шар фарби без пов'язаних із її забарвленням індивідуальних або суспільних смислів майже нічого не вартий.

На мезорівні (проміжному рівні) розглядаються колористичні компоненти більш загального порядку: різноманітні колористичні засоби вирішення соціокультурних проблем, форми презентації різноманітних ко-

лористичних явищ, умови їх виникнення і функціонування з урахуванням впливу різноманітних чинників. Усі ці аспекти відображаються у змісті прикладної колористики – інженерної, медичної, архітектурної, художньої, поліграфічної, педагогічної. Кожен із них має свій предмет розгляду і є підструктурою колористичної культури із власною системою компонентів та взаємозв'язків між ними.

Як бачимо, мезорівень розгляду колористичної культури є рівень конкретики, аналітичного опису її складових підструктур.

На макрорівні розглядаються проблеми колористичної культурології: теоретичного осмислення місця і ролі колористичної культури у структурі загальної культури людства, її сутності, системно-структурної організації, функцій, динаміки та закономірностей розвитку. Макрорівень – це знову рівень абстрагування, аналітичний рівень виявлення взаємозв'язків між підструктурами колористичної культури і синтезу її різноманітних форм. Саме розгляд на макрорівні дає уявлення про неї як про феноменальне явище.

Розвиненість колористичної культури, її інтеграція в різноманітні сфери життєдіяльності суспільства, очевидність проявів та наявність потужної культурологічної бази надає повне методологічне і методичне забезпечення для обґрунтування наявності феномена колористичної культури та доцільності виділення його як об'єкта наукового дослідження. Наукові дослідження природно пов'язуються з використанням їх результатів у процесі фахової підготовки в тій чи іншій галузі – з освітою.

У процесі цієї освіти відбувається усвідомлення сакральної сутності колористичної культури, оволодіння вмінням розуміти семантику і символіку кольорів, способами реагування на смисловий і емоційний потенціал кольорів, методикою гармонізації, людина набуває важливих якостей, які сприяють її адаптації до умов суспільного життя.

Унаслідок освоєння здобутків колористичної культури людства в особистості формується надзвичайно специфічна система своєрідних якостей, яка узагальнено може бути названа колористичною культурою особистості. Її розвиткові сприяє спеціально організована суспільством система освітніх заходів, яка дозволяє досягти необхідного для існування і відтворення цього суспільства рівня колористичної культури його членів.

Особлива роль у цьому відведена вчителям таких навчальних дисциплін, як рідна мова і література (колоративи і їх використання для створення літературного образу) та образотворче мистецтво (власне кольори та їх використання для створення візуальних артефактів). Проте, якщо мова і література мають до колористичної культури хоча і значуще, та все ж опосередковане відношення, то образотворче мистецтво цілком і повністю пов'язане з безпосереднім оперуванням і продукуванням об'єктів колористичної культури.

Задоволення на уроках образотворчого мистецтва пізнавальних, естетичних і моральних потреб унаслідок залучення до колористичної культури суспільства зумовлюють здатність особистості формувати мотиви поведінки. Адже чим чіткіше виступають у структурі особистості певні відносини, що відображають потреби, тим безпосередніше і виразніше в поведінці проявляються дії, що відповідають змісту цих відносин. Залучення до надбань колористичної культури різних епох, народів, особистостей – основа формування широких інтересів, потреб і здібностей, які впливають на куль-

туру мислення і діяльних проявів особистості, забезпечують широту і різноманітність її чуттєвих контактів із зовнішнім світом. Одним із найсуттєвіших результатів духовного освоєння колористичної культури людства є формування в особистості здібності до перспективного передбачення, яка виступає рушієм творчо-перетворюючої діяльності, сприяє досягненню результатів, які перевершують природні можливості не тільки матеріалів, але й людини. У цьому і проявляється найбільш яскраво й очевидно людинотворча функція колористичної культури.

Отже, у результаті виконання колористичною культурою людинотворчої функції відбувається формування різноманітних новоутворень у структурі особистості. Та лише одна якість особистості є настільки своєрідним результатом впливу колористичної культури людства, що не може бути отримана в інший спосіб, як тільки через спілкування з останньою – це колористична культура особистості. Оскільки, як помітно зі сказаного вище, основним формуючим чинником колористичної культури особистості у шкільному віці є заняття образотворчим мистецтвом, логічним висновком є визначення необхідності у формуванні колористичної культури вчителя образотворчого мистецтва, яка може бути визначена як обов'язковий компонент його фахової компетентності.

Необхідність подальшої розробки окресленої проблеми потребує створення і творчого використання авторських технологій і методик формування колористичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в умовах педагогічного вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология исследований культуры. – Т.1. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 520 с.
2. Лосев А. Хаос и структура / А. Лосев. – М. : Мысль, 1997. – 831 с.
3. Пригожин И. Природа, наука и новая реальность / И. Пригожин // Философия и жизнь. – 1991. – № 7. – С. 32–41.
4. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46–52.
5. Сорокин П. А. Общая социология // Человек. Цивилизация. Общество / А. П. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – С. 25–220.
6. Фейблман Д. К. Теория человеческой культуры / Д. К. Фейблман // Бобахо В. А., Левикова С. И. Культурология. – М. : ФАИР-ПРЕС, 2000. – С. 226–255.
7. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен. – М. : Мир, 1991. – 240 с.

ЛЮБОВЬ БЫЧКОВА

ДЕФИНИЦИИ ФЕНОМЕНА КОЛОРИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Обоснованы теоретические основы выделения колористической культуры в качестве объекта научного исследования. Проанализирована роль колористической культуры в процессе социализации личности.

Ключевые слова: студент, образование, колористическая культура, колористические знания и умения.

LUBOV BICHKOVA

DEFINITIONS OF A PHENOMENON OF COLORISTIC CULTURE

The theoretical bases of selection of colorist consider in article cultures in quality of object of scientific research. The role of colorist culture in the course of socialization of the person is analyses.

Keywords: student, education, colorist culture, colorist knowledge and abilities.

Одержано 15.10.2010 р., рекомендовано до друку 2.11.2010 р.